

Iskola és életpálya

Az ember életpályák esélyese. Felettes, mellrendelt és alárendelt rendszer-
 rek erőterében, családi, iskolai és közéleti szerepkör, foglalkozás, hivatás és státus
 értéktermelő lehetőségeinek talaján életpálya-kihívásaira válaszol a személyiség
 örökletes és szerzett képességei, feladattudata és feladatmegoldása jelentésszint-
 jeivel. Az életpályában nyeri vagy veszti el értelmét az életmodell. Attól függően,
 hogy a szándék, vágy s a tervek információtömbjeit hogy és milyen fokon fordít-
 juk át az önmagunkat és közösségünket fenntartó és megtartó cselekvések, helyt-
 állás, tettek s a munka mindennapi nyelvére. Gyakorlati viszonyulásként azokhoz
 a feladathelyzetekhez, amelyeket a mindenkori társadalmi történések futószalagja
 szállít az évjárat, nemzedék, réteg és osztály, nemzetiség vagy nemzet tagsága
 számára.

Pályatan és iskola. Társadalmi rendelkezésre szaktudományi törekvések keretében már a századfordulón ésszerű munkaszervezési és anyaggazdálkodási céllal pályatudomány kezd kibontakozni. Munkatudományi ágazat, mely kezdetben az emberi képességeket elsősorban a munkaadói célkitűzések eszközeként az alkalmasság szempontjából tanulmányozza. A munkásmozgalmi törekvések, illetve szociológiai, személyiség- és társaslélektani szempontok térhódítása nyomán a pályatani problematika kiterjed az egyéni és társadalmi rendezettség érdekeit az életút során előmozdító, célszerűen és értelmesen tervezhető és szervezhető életvitel egészére. Ami azt is jelenti, hogy a pályatan alapvető társadalomdinamikai alakzat után kutatva egy olyan képletbe próbál rendezettséget vinni, ahol az egyén állandó közlésváltási viszonyban önmaga és környezete múlt-, jelen- és jövőbeli világával, az eredményes szabályozás érdekében a család és iskola, foglalkozás, munkahely és beosztás, szerep és hivatás helyzeteiben sokfajta (élettani és mentálhigiéniai, ergonómiai, gazdasági, politikai, pszichoszociológiai, pszichotechnikai, etikai, emberbölcséleti, pedagógiai stb.) szempont egyeztetését igényli.

Az életpálya kérdőjelei természetesen minden idők emberét foglalkoztatták. Allitól az első pályaválasztási tanácsadást tárgyaló könyvet 1875-ben írták.¹ A probléma tudományos feldolgozása és ügykezelésének intézményesítése a tőkés-polgári országokban a századfordulón válik szükségzerűvé.² Nyelvtérületünkön Freckay János: *Mesterségek szótára* 1912-ben, a *Polgári életpályák* című munka 1917-ben látott napvilágot, törvényes rendelkezés pályaválasztási tanácsadó létesítésére 1921-ben történt. A kérdés első rendszeres és kritikai áttekintését, materialista megközelítését, sorsanalitikus és cselekvéstani elemzését a harmincas és negyvenes évek érelik meg.³ Nemzetiségi viszonyaink között szerény, de fontos és hasznos kezdeményezés volt a két világháború között a Székelyek Kozsvári Társasága Főiskolai Szakosztályának *Pályaválasztási Tanácsadó* című kiadványa (1934), valamint egyes iskolák s az Erdélyi Fialatok keretében működő pályaválasztási tanácsadó szolgálat. A kérdéskörben napjainkban világszerte intézményesített munka érvényesül; elméleti téren ember-, illetve személyiségközpontú ágazatközi tudományos együttműködés formájában, társadalmi-gyakorlati téren többnyire munka-, illetve iskolaközpontú pályaszabályozás.⁴ Életpálya-ismereteinket azonban tudományon kívüli megközelítések is szolgálhatják. Pályadinamikánk jellegre értékes utalások találhatóak többi háromnegyed századunk emlékirat-, életrajz- és riportirodalmában. Mindmennyi utalás munkások, parasztok és értelmiségiek, kis- és nagypolgárok, közép- és felső rétegek, eszméileg elkötelezettek vagy csak a mindennapok átlagemberének életmódjára, drámájára vagy tragédiájára. Népünk, államok és osztályok, társadalmi rendszerek és nemzedékek szereplői, pártok, mozgalmak és világnézetek képviselői pályamozdulatainak tanulságos dokumentumaira. Mindez adott esetben hasznosítható értesülésforrás, de egy népcsoport mai életében semmi esetre sem pótolhatja a szakszerűen és intézményes formában végzett pályatani kutatásokat és gyakorlati pályaszabályozó útmutatásokat.

Az iskolai közlésváltási alakzatok közvetlen erőteréből kilépve az egyén számára az iskola vonzása fokozatosan megszűnni látszik. Kihatása annál kevésbé. Az iskola- és nevelésszociológia társadalomontológiai mélységeik hatoló feltárásai⁵ meggyőzően bizonyítják: egyrészt a tudományos-műszaki forradalom folytán megváltozott foglalkozásszerkezet s a munkaerő iránt kialakult kulturális elvárás tala-

ján, másrészt a fokozódó továbbtanulási törekvés és mobilitási esélyegyenlőség-igény sodrában polgári körülmények között csakúgy, mint a szocializmusban, az iskola sajátosan ható szerepétől mindegyre fokozódik. Nagytársadalmi szinten a felhalmozott társadalmi információ, társadalmiasulás, minden fokú munkaerőképzés, a társadalmi rend újratermelése, tartósítása és fejlesztése, valamint a mobilitási esélyegyenlőtlenségek csökkentése terén, egyéni vonatkozásban pedig az életmodell és életterv, a pályaválasztási, pályaviteli, státusi, szerepköri és munkajavadalmazási esélyek alakulásában.

Modell és pálya. Az egyéni életmodell hatékonysága az életpálya társadalmi gyakorlatában dől el. Az élet alakulása itt is kihívások és elvárások érintkezési felületén szerveződő közlésváltási alakzatok keretében történik. Ezek azonban egyrészt kevésbé pedagógiai jellegűek, másrészt kiszakadtak az ifjúkori életmodellformálódás egykori kistársadalmi világából. Az iskolai kötelekekből történő kilépés pillanatától kezdve ugyanis egyéni, kis- és nagytársadalmi fogantatású pszichikai, gazdasági, politikai és erkölcsi indítékok folytán az ember mindegyre közelebb kerül a nagytársadalmi hatalmi stratégiák és a munkamegosztás által kiszabott tevékenységi körökhöz. Túl a pályaválasztáson és szakképesítésen, a munkahely-választás és munkába állás ideje következik, melyhez egyidejűleg vagy utólagosan zárkóznak fel a párválasztás, a családalapítás sorsdöntő lépései. S e kis- és nagytársadalmi betagolódású és értékrendileg tájolt munkaközpontú információtömbök talaján előbb-utóbb — ha ingadozásokkal és kitérőkkel is — kiteljesedik az én-, más-, mi-, múlt- és jövőkép elemekből szövődő ember- és világkép. Ez az ifjúkori életmodell vázaira épült s a különféle közlésváltási mezők terében az önmegvalósító társadalmiasulás során nyert élményekből (munka, társas élet, jogtalanság, igazság, siker, kudarc, hátrány, előny, méltányosság, méltánytalanság, biztonság, bizonytalanság stb.) szervült személyiség szabályozó alakzat.

Mindezek az egyéni élet szilárdnak tűnő pilléreit ugyan, de a fejlődéslelettan és a modern társadalomalakulás alapirányulásait értelmező szociológia arra figyelmeztet, hogy egyrészt a belső érlelődés logikája, másrészt létünk felgyorsult és robbanásos mozgása az egyént gyakran kényszerítheti kitérőkre, modell- és szerepváltásra. Egyre több a bizonyíték arra nézve, hogy az olyan képletek, mint az életmodell, az én- és mi-kép, társadalom-, ember- és jövőkép s a viszonylataikban megejtett pálya-, munkahely-, szerep- és egyéb természetű választások és döntések nem véglegesek és nem lezártak. Ellenkezőleg: változnak, változtathatók és változtatandók, nyitottak és adott esetben kisebb-nagyobb mértékben bizonytalanok vagy valóságfedezet nélküliek lehetnek. Hangsúlyozottan jelentkezik ez a folyamat háborúk után, gazdasági és politikai válságok vagy még inkább a társadalmi rendszer-változás s a társadalmak gazdasági-műszaki alapjainak forradalmasodása során.⁶

A hazai és a világhelyzet alakulása folytán az ember és a munka viszonylatában a pályaválasztás, a foglalkoztatottság, javadalmazás, egyéni és közösségi önmegvalósítás tekintetében a visszahúzó erők ellenében frontáttörés következik be. Az új helyzetben mindinkább nyilvánvalóvá lesz, hogy egyén és közösség sorsa döntő módon a munkaközpontú foglalkozásokban tárgyasult, s az ezekre vonatkozó és elsajátított információk alkotó alkalmazásától függ. Illetve: azoktól a társadalompolitikai feltételektől, amelyek egyént és közösséget a szocialista értelemben vett társadalmi igazságosság alapján kell hogy részesítsék a munkához való jogban. Gondolunk itt az önszabályozás és önmegvalósítás korszerű követelményeire éppen úgy, mint az anyanyelvi általános és műszaki képzés, a javadalmazás és a társadalmi felemelkedés különféle vonatkozásaira.

Életminőség, minőségi élet, társadalmi mobilitás. Mindennapjainkban a pályaalakulás külső-belső dinamikája, rejtett vagy nyílt küzdelmei és harcái, taktikai és stratégiai az életminőség, a társadalmi felemelkedés, előbbrejutás és a minőségi élet igénye jegyében bontakoznak ki, társadalmi térben adott csoportközi mozgásfolyamatok (mobilitás), egyenlő vagy egyenlőtlen sikereséylek s a társadalmi rang (tekintély, presztizs), anyagi-hatalmi helyzet, szabadságjogok és műveltségállapot szövegkörnyezetében. Az életminőség, felemelkedés és minőségi élet társadalmi rendszerek alapstruktúrája által meghatározott kategóriák; antropológiai és történetfilozófiai nézetben az ember nembelisége kiteljesedésének, egyéni és csoportos szintű fejlődésigényének alapvető dimenziói. Politikai vetületben: olyan csoportok és egyének törekvése, akik az életvitel és érvényesülés minőségi feltételei, mutatói és jelei (iskolázottság és szakképzettség, foglalkozás és munkahely, szerep és hatáskör, jövedelem stb.) tekintetében hátrányos helyzetűek. Az „életminőség“ negatív és pozitív léletszint-változatokat magában foglaló létformára utal, s a „minőségi élet“ a pozitív értéktelítődés irányába mutató haladó mozgás vonalán elhelyezkedő életmódváltozat. A „társadalmi felemelkedés“ adott társadalomban a felfelé irányuló átrétegződés nyomán bekövetkező olyan helyzetváltozás, amely az életvitel

tekintetében általában igen, de nem mindig jár együtt a minőségi mutatók növekedésével. A szabad csoportközi mozgás egyaránt társadalomtörténelmi előfeltétele a rendszerek forradalmi meghaladásának, a társadalmak keretében érvényesülő felemelkedésnek s általában a jobb minőségű életnek⁷. Mint ilyen a társadalmi mobilitás nyitottságot jelent, szabad, felfelé irányuló rétegek, vízszintes rétegen és térbeli átrétegződési mozgáslehetőséget. Míg a nyitottság a pályaalakítás gyakorlatában esélyegyenlőséget jelez, a kötöttség esélyegyenlőtlenséget. Az előbbi a pályaalakításban gyakorolt és a társadalmi felemelkedést biztosító lehetőség, az utóbbi megkülönböztetéseket, kivételezéseket és gátakat érvényesítő közjogi állapot. A gazdasági-társadalmi alapstruktúrák függvényében az uralkodó réteg az esélyegyenlőség és esélyegyenlőtlenség terén érdek- és értékrendje jegyében nyílt és rejtett mechanizmusokat és intézményeket működtet az átrétegződési folyamatok szabályozása céljából. A polgári szociológiában⁸ sem új keletű felfedezés az iskola és egyéb intézmények (egyház, hadsereg) ilyen irányú szerepe. Míg az érdek- és értékrendileg homogén társadalmakban ezek a mechanizmusok kellő visszacsatolással önszabályozás folytán az esélyegyenlőség kiteljesedése irányában hatnak, a társadalmi polarizálódást kiváltó társadalmak ellentmondásos jellege — a mobilitást újabban az iskolai hálózat útján intézményesítő tendenciák ellenére — a csoportközi mozgásfolyamatokat, szerep- és presztízs-jelenségeket a vagyon, születés, előjogok és egyéb kiváltságok függvényében korlátok közé szorítja. Eltérő rendszerek egymástól különböző emberanyag-gazdálkodásának sajátos stratégiáiról van szó. A tét viszont az ember s a népek nembeli adottságainak a minőségi életre s a végtelen és egyetemes fejlődésre nyitott lehetősége.

A társadalompolitikai köztudat régóta ismeri azt a tényt, mely szerint egyes társadalmak hatalmi alakzatai sajátos stratégiát alkalmaznak nyílt vagy leplezett gazdasági és erkölcsi, ideológiai és pszichológiai kényszerítő eszközök formájában azzal a céllal, hogy a munkamegosztáson belüli szerepkörök rendszerében előnyös helyzetüket biztosítsák és növeljék. A numerus claususok és nyelvvizsgák, a kulturizálás s a különböző szálalékolások és nyelvi kizárólagosságok mind ennek az eszköztárnak a kellekei. Francia társadalom- és művelődéstörténeti anyagban az iskolarendszer társadalmi szerepének elemzése kapcsán szociológusok⁹ „rekonverziós” stratégialancolat kialakulására és szerepkörére hívják fel a figyelmet. Arra a jelenségre, hogy uralmi rendszerek — hatalmi helyzetük újratermelése céljából — gazdasági tőkéjük egy részét előbb kulturális tőkévé alakítják át. Ez számukra lehetőség megfelelő iskolai címek kizárólagos megszerzésére. A címek birtokosai ily módon elfoglalhatják az adott gazdasági-műszaki követelményeknek megfelelő munkahelyi és hatalmi állásokat. A kutatás megállapításai az osztálytársadalmak uralmi formái ellen szólnak, de figyelmeztetnek e stratégiák nagymérvű „fertőzőképességére” mindenütt, ahol közjogi és egyéb természetű okoknál fogva hátrányos helyzetű társadalmi csoportok léteznek, vagy esetleg kialakulóban vannak.

Életpálya-gondjaink. Egyének és csoportok pályaalakítása és -alakulása szocialista körülmények között is hordozhat magában megoldatlan kérdéseket. Annak érzékeltetése mellett, hogy a szocialista művelődéspolitikai egyik alaptörvénye az előnytelen művelődési, gazdasági és hatalmi helyzet szerepének megszüntetése a gyermek felnőttkori státusa meghatározásában, szocialista országok idevágó kutatásai a még érvényesülő esélyegyenlőtlenségekre is rámutatnak, és az egyenlő esélyek mítoszában, az alkotmányjogi modell s a valóság között fennálló harmónia illúzióinak köztudatot és művelődéspolitikát torzítható lehetőségeire figyelmeztetnek.¹⁰ Számos jelenség tekintetében ugyanis itt is csak valószínűségi logika érvényesül, s számot kell vetni különböző szintű és jellegű szerkezetek és működések sok szempontú egyeztetésének hibalehetőségeivel. A gazdasági fejlődés és a népgazdaság szükségletei alapján kialakult foglalkozásszerkezet határozza meg itt is a szakmák számát, azok számbeli keretét s ennek folytán a pályaválasztási lehetőségek korlátait. Ami pedig az egyének, csoportok és rétegek függőleges és vízszintes mobilitását illeti, az esélyegyenlőséget biztosító mechanizmusok sem mindig zökkenőmentesek. Van ebben személyi eredetű pályaelőkészítési és pályaviteli rendellenesség, s nem hiányoznak az egyéni vagy csoportszintű pályavitelre ható kis- és nagytársadalmi (családi, baráti, iskolai, iskolázottsági, munkahelyi stb.) eredetű hátrányok, rendellenességek és működési zavarok. A kinyilvánított cél ugyan a szakmai azonosultság adott munkakörben és munkahelyen, a társadalmiasult és alkotó önmegvalósítás és hivatástudat vonalán; s az alapkövetelmény ebben a tekintetben az alkalmasságra épült személyi törekvések és a szakmai kihívások megfelelése egyéni és társadalmi adottságok metszópontjában, de a spontán vagy az intézményesített pályaszabályozási és egyéb jellegű döntések sokszor egyéni, csoport- és nagytársadalmi érdekalakzatokba, elvárásokba és törekvésekbe ütköznek. Egyes döntések az egyéni életpályákon keresztül s a munkaerő-áramoltatás folytán réte-

gek, népcsoportok és települések életszertét érinthetik. Az adott szerkezetek és működések igazságos és hatékony egyeztetése végett nem elégséges csupán bizonyos termelési ágak fontosságának hangsúlyozása, vagy az összefoglalások rendszerének, fejlődési távlatának, ágai és fokozataik követelmény- és javadalmozási rendjének, valamint társadalmi rangjának szemmel tartása. Alapvető: a települési és energetikai, termelési, foglalkozási és nyelvi alakzatiságok egyeztetése és arányosítása a célszerű pályára nevelés és szakmai képzés, az anyanyelvi iskolai és pedagógusi ellátás, szakkönyv, szaksajtó és továbbképzés útján. S nem mellőzhető a pályaeértés, a pályatervek, életmodellek, pályaelvárások és pályaválasztási indítékok mérlegelése. S még kevésbé: a munkaviszonyok humanizáltsági szintjének megfelelő biztosítása személyi, tárgyi, technológiai, intézményi-üzemi, pszichoszociológiai, illetve közlésváltási terén.

Pálya-arcélek. Társadalmi körülményeink között s az adott történelmi helyzetben életpályagondjaink alapvető gondok. Az életpálya alakulása és alakítása mikéntjétől egyén és közösség holt napi arculata függ. Ezért tűnik időszerűnek a kérdés pszichoszociológiai kategóriaként való kezelése és szabályozása érdekében annak sokszempontú pályatani megközelítése. Nem az önző karrierizmus szolgálatában, de munka- és közösségközpontú életpályaelemzés célzatával korunk foglalkozás- és hivatás-, státus- és szerepdinamikájának szövegkörnyezetében. Egy ilyen próbálkozás nem zár ki ugyan egybehangzást a népi-nemzeti karakterológiák és jellemablók, néprajzi, szociográfiai és történelmi elemzések, munka- és üzemszociológiák, érték- és magatartás-vizsgálatok vagy művészi-irodalmi rálátások egyes eredményeivel. De munka- és közösségközpontúsága folytán s azért, mert ez az elemzés módszerében a személyiséget (a képesség-, készség- és tudáskészletet, a köz- és szakműveltséget, az érték- és magatartásrendet), illetve életmodellt és önszabályozást foglalkozás- és hivatás-, státus- és szerepteljesítményekben tárgyasultán értelmezi — történelmi, kis- és nagytársadalmi összefüggések által behatárolt térben és időben —, helyzet-érzékelésünket és feladatbeállítódásunkat hangsúlyozottan létkérdéseink felé tereli.

Nemzetiségünk állagának az utóbbi háromnegyed századra vonatkoztatott pályadinamikája sajátos arcélt mutat. Sajátos ez az arcél, mert egykori foglalkozás-szerkezetünknek és hagyományos munkaerőkölcsünknek vonásait a történelmi változások sajátos módon alakították az átrétegzítés, a vízszintes térbeli mozgítás, a termelési viszony, a pályaválasztási esélyek, a munkához való jog, az iskoláztatás, az anyanyelvi szakismeretszerzés, az önszabályozás, hatalomrészletetés s az önmegvalósítás függvényében. Sajátosságunk lényegében foglalkozás-, státus-, szerep- és hivatásszerkezetünk sajátossága, illetve az ezek talaján sarjadt szakmai, erkölcsi-politikai és általános emberi információink szintje és mennyisége, minősége és hatékonysága életminőség-változatainkban a személyközi, csoportszintű és etnikumközi közlésváltási alakzatok különféle helyzeteiben. Olyan rendszer, melynek szerkezeti és működési jelei különböző entropikus erőhatások mellett egyre tökéletesedő önfenntartó és önmegtartó szabályozó készsége utalnak.

Végző fokon életpályáját minden ember a termelési viszonyok függvényében működő társadalmi tevékenységek közlésváltási alakzatainak sajátos talaján, sajátos személyiséggé válását meg. Társadalmunkban az életpálya ideáltípusának egy olyan alakzat mutatkozik, amelyiknél az alany értékrendileg magas szintű tájolt-ságot, társadalmilag pozitív betagoztást és közösségi elkötelezettséget biztosító életmodellje egyéni és társadalmi tényezők függvényében adott munkakörben és szerepben a társadalmiasult önmegvalósítás alkotó szintjén teljesedik ki. Egészséges, igaz és hatékony személyiségstípusról van szó, amely pályáját életmodelljének megfelelően a haladó változás és változtatás mozgásvonalán a társadalmiság határai között szabályozza a nyelvközössége településterében történelmileg felhalmozott pozitív művelődési, erkölcsi, munkaviteli és politikai értéksajátosságok tudatában, igaz és hatékony azonosultsági és rendezettségi fokon. Megfelelő szakmai teljesítmények, személyközi és csoportszintű életviteli (munka-, gazdálkodási, családtervezési, művelődési, világnézeti-politikai stb.) erények, magatartások, viselkedési és vérmérsékleti formák alapján. A személyi törekvések (teljesítmény, önfenntartás, önmegtartás, alkotó önmegvalósítás) s a kis- és nagytársadalmi (családi, társasági, közéleti, nyelvközösségi) kihívások közlésváltási helyzeteiben feszültségeken, súrlódásokon átvezető lelki képlekenység, értékrendileg korszerűen tájolt magatartás, ön- és társadalomismeret, helyzet és feladattudat birtokában.

Az ideáltípus jellegformáló szerkezeti és működési tényezői ugyan minden emberben megvannak, de mennyiségi és minőségi szempontból eltérő elosztásban és sajátos színeződéssel. Színező jellegformáló lehet az idegéleti folyamatától a világnézetig minden olyan egyéni és társadalmi adottság, amelynek hatásmechanizmusa a gyakorlat szempontjából jelentős vonást alakíthat ki. Ennek megfelelően nyelvközösségünk tagjaiban is az életmodellek s a környezetük közötti visszacsatolásos

oksági történések sajátos módon szövődhettek, s szükségképpen sajátos arcú egyedi életpályákban tárgyasulhattak. Iskoláinkból az utóbbi háromnegyed évszázad folyamán kirajzó évről-évre többmillió tagosságának életpályája végső fokon a szubjektív szabályozó alakzatként működő életmodell, illetve én- és mi-kép s az objektív nemzeti-társadalmi létbe ágyazott szakmai gyakorlat ható tényezőinek eredőjeként fogható fel. Létünk talaján az életpályák különültsége gazdag tenyésztését a képlet sajátos nyitottsága magyarázza, lévén mind az életmodell, mind az életpálya állandó közlésváltásban a változó belső egyéni és külső társadalmi környezettel. A modell ilyen értelmű létmegtározottságából és alakulásvonalából a gyakorlatba való áttördelés esetlegességei is következnek, illetve hatékonyságának értékben pozitív vagy negatív mozgásvonala. De következnek viszontagságai és kalandjai is.

Egyesek pályáivá századunkban a társadalmi piramis csúcsát is érinti, másoké onnan zuhan alá. Az is megtörtént, hogy a nyárspolgárvá, konzervatívva vagy arisztokratikussá rögzült életvitel a történelem viharában zátonyra futott. Pályaszerkezetiségünk dinamikájának összképét kisebb-nagyobb tömegben egyéb arcú pályák is színezik: hagyományosak és újítók, öntevékeny „self made man”-ek és manipuláltak, szervezettek és szervezetlenek, énközpontúak és önfeláldozók, alkalmazkodók és lázadók, fellegjárók és realisták, befelé élők és lármás kóklerek, félbemarádtek és kiteljesedettek, arisztokratikus életművészek és értelmes demokrátiák, névtelen és neves mártírok, hősök és árulók, defetisták és ügyes helyezkedők életpályái. S tömegével fordult elő, hogy a forradalmár modellje bevált.

Társadalmunkban sok egészséges, igaz és hatékony, egyéni és közösségi rendezettséget szolgáló életpályaváltozat volt és van. Nem tálcán szállították őket. Meg kellett dolgozni értük: munkával, iskolázottsággal, alapos szak-, ön- és társadalomismerettel, megfelelő személyközi és csoport szintű életviteli magatartásokkal, eredményekkel és viselkedésmóddal, a szakmai és közösségi azonosultság és elkötelezettség fokán. Tömegükben pályáink küzdelmesek, feszesekek, de értelmes és céltudatos életet tükrözök: önfenntartók, önmegtartók s haladó társadalmiságunkat munkálók. Feltételezhetők köztük hordozóikra nézve igazságtalan és méltánytalan változatok is. S olyanok, amelyek csak a pillanatoknak hozhattak kielégülést.

Egy-egy modellnek már csak múltja van. Másoknak inkább jelenük. A jövőé készülőben. S olyanról is beszélhetünk, amelyik mindig mindenütt beválik.

Az életpályát pályaalakító tényezők határozzák meg: idegalkat s a társadalom alapszerkezete, család, iskola- és pályaválasztási lehetőségek, az esélyegyenlőség méretei, nyílt és rejtett mechanizmusai, foglalkozás és hivatás, munkahely, státusz és szerep, a munkatevékenység és javadalmazás adottságai, nyilvánított vagy megnyilvánuló képességek, életmodell, pályaterv és magatartások, nyelviség és sok más körülmény. De befolyásolhatja alakulását e tényezők igaz, téves vagy hazug, valós vagy eltorzított észlelése, értelmezése és értékelése is. Ezeknek az egyéni vagy társadalmi eredetű szabályozók függvényében ható észlelési, értelmezési és értékelési változatoknak a pálya folyamán érvényesülő gyakorisága — a felnevelés, a tényleges valóság s a romboló elidegenültség határai között — sajátosan színezheti az egyénipálya-arcát, végső fokon pedig nyelvközösségünk foglalkozásdinamikai státuszát az össztársadalmi munkamegosztáson belül.

Pályadinamikai valóságunk pályatan-súlypontú statisztikai, nevelés- és iskolaszociológiai, fejlődéslelektani s nem utolsósorban iskola- és művelődésgazdaságtani elemzése és nyilvántartása számos hasznosítható elméleti és gyakorlati felismerést közvetíthet egyéni és közösségi rendezettségek fokozása, egészségesebb, igazibb és hatékonyabb szabályozása számára.

IRODALOM

1. J. Huarte: *Examen de ingenios para las ciencias*, 1575. (Idézi: Csirszka János: *Pályalélektan*. Bp., 1966.)
2. H. Münsterberg: *Grundzüge der Psychotechnik*. Leipzig, 1914. — Ch. Bühler: *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem*. Leipzig, 1933.
3. Harkai Schiller Pál: *Pszichológia és emberismeret*. Bp., 1935. — Erdélyi Mihály: *A pszichotechnika alapkérdései*. Bp., 1936. — Szondi Lipót: *Ösztön és nevelés*. Bp., 1940. — Mérei Ferenc: *A pályaválasztás lélektana*. Bp., 1942.
4. Csirszka János: *I. m.* — D. Salade, etc.: *Studii de orientare școlară și profesională*. Buc., 1971. — B. P. Lomov: *Ember és technika*. Bp., 1969. — K. H. Seifert (szerk.): *Handbuch der Berufspsychologie*. Göttingen, 1977.
5. C. Weiss: *Abriss der pädagogischen Soziologie*. I—II. Köln, 1967. — Kozma

- Tamás: *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Bp., 1974. — Agh Attila: *Tudományos-technikai forradalom és művelődés*. Bp., 1978. — Gzásó Ferenc: *Iskolarendszer és társadalmi mobilitás*. Bp., 1976. — Tr. Rotariu: *Școala și mobilitatea socială... Buc.*, 1980.
6. Ph. Coombs: *Az oktatás világválsága*. Bp., 1971. — Varga Károly: *Moderizálódás és tömegkommunikáció*. Bp., 1973. — Bitay Ödön: *A Demeter gyerekek pályaváltása*. Buk., 1977.
7. M. S. Lipset—R. Bendix: *Social Mobility in Industrial Society*. London, 1959. — Kemény István: *A mobilitás társadalmi összefüggései*. (In: *Korszerű statisztikai törekvések...* Bp., 1968.) — R. Boudon: *L'inégalité des chances*. Paris, 1973. — I. Aluș—A. Roth: *Mobilitatea socială în socialism*. (In: *St. Univ. Babeș—Bolyai, s. Sociologie*, 1973.) — H. Cazacu: *Mobilitatea socială*. Buc., 1974. — Kozma Tamás: *Hátrányos helyzet*. Bp., 1975. — Lonsonczí Ágnes: *Az életmód...* Bp., 1977. — Hankiss E.—Manchin R.: *Életminőség-modellek*. Bp., 1978. — Kallós Miklós—Roth Endre: *A társadalmi rendszer*. Buk., 1978.
8. P. A. Sorokin: *Social and Cultural Mobility I—IV*. New York, 1941. — Dékány István: *A mai társadalom*. Bp., 1943.
9. P. Bourdieu: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Bp., 1973.
10. L. Machacek: *A középiskolai oktatás reformtervezetének szociológiai aspektusai...* In: *A VII. Szociológiai Világkongresszus (Várna) anyaga*. 1970. — V. Subkin—D. Konstantinovski: *Previžiunea socială a șanselor de educație ale tineretului*. In: Fr. Mahler (red.): *Sociologia educației și învățământului*. Buc., 1977. — I. Tudosescu—A. Cazacu: *Contradicțiile sociale în socialism*. Buc., 1980.

Abrahám Jakab: Borinage